

Universitetet i Tartu
Avdeling for germansk og romansk filologi

Skandinavistikk
Norsk språk og litteratur

”EN KUL PIL?” ”NEI - EN GUL BIL!”

En fonologisk studie i esteres uttaleproblemer i norsk

Bakalaureusoppgave

KADRI KIRSTEIN

Veileder: Liv Andlem Harnæs
Universitetet i Oslo

Tartu 2005

INNHold

INNLEDNING	4
FORSKNINGSHISTORIE	5
1.1 Kontrastiv analyse	5
1.2 Feilanalyse	6
1.3 Kontrastiv analyse vs feilanalyse	7
1.4 Valg av modellen.....	7
METODE	8
KONTRASTIV ANALYSE	10
1.5 Vokaler	10
1.5.1 Innledning til vokalanalysen	10
1.5.2 Vokaler i norsk.....	11
1.5.3 Vokaler i estisk	12
1.5.4 Kontrastiv analyse av vokaler i norsk og estisk	13
1.5.5 Diftonger	17
1.6 Konsonanter	20
1.6.1 Innledning til konsonantanalysen	20
1.6.2 Konsonanter i norsk.....	22
1.6.3 Konsonanter i estisk	23
1.6.4 KA av konsonanter i norsk og estisk	24
1.7 Sammendrag av den kontrastive analysen	36
FEILANALYSE	38
1.8 Analyse av vokaluttale.....	38
1.8.1 Bakre vokaler	38
1.8.2 Fremre vokaler	39
1.8.3 Midtre vokaler	40
1.8.4 Diftonger	40
1.8.5 Sammendrag	41
1.9 Analyse av konsonantuttale	42
1.9.1 Plosiver	42
1.9.2 Retroflekse lyd	43
1.9.3 Frikativer	43
1.9.4 Nasaler.....	44

1.9.5	Lateraler.....	44
1.9.6	Vibranter	45
1.9.7	Halvvokalen /j/	45
1.9.8	Elisjonmangel.....	45
1.9.9	Sammendrag	46
ETTERORD		48
LITTERATURLISTE.....		49
RESÜMEE.....		51

Innledning

En viktig del vår språkkunnskap er riktig uttale. Ethvert språk har noen særtrekk som pleier å skape vanskeligheter for utlendinger som prøver å lære seg det. Men de vanskelighetene er oftest ikke bare skapt av målpråkets særegenheter – undersøkelser har vist at innlærere med samme morsmål har like uttaleproblemer i fremmedspråket.

Uttale er temaet jeg vil drøfte i denne oppgaven. Mitt formål her er å undersøke hvordan estere snakker norsk. Jeg vil finne frem til hvilke lyder i norsk som skaper vanskeligheter for estere.

Jeg har altså valgt å begrense denne oppgaven til lydplan – jeg vil granske de to språks lydsystem. Dette er klart en begrensning, siden det å mestre lyder i et språk bare er en liten del av språkkunnskapen. Lyder danner imidlertid grunnmuren i et språk – og det er grunnmuren man begynner med om man vil bygge et hus.

Jeg har kalt denne oppgaven for fonologisk, pga at jeg betrakter lyder som deler av et språkssystem, ikke som en konkret lydmasse av enkeltlyder. Den minste språklige enheten denne oppgaven vil handle om er altså et fonem og ved lydbeskrivelse vil jeg gjøre nytte av en fonemisk transkripsjon.

Oppgaven består av to hoveddeler: en kontrastiv analyse og en feilanalyse. Formålet med den kontrastive analysen er å få en bedre forståelse av ulikhetene i de to språks lydsystem. Samtidig hjelper analysen å definere mulige problemområder og dermed å sette opp en hypotese for feilanalysen. Med feilanalysen vil jeg gjøre rede for hvilke forskjeller i de to språks lydsystem som kan skape uttaleproblemer for estere i norsk.

Forskningshistorie

I denne delen av oppgaven vil jeg kort gjennomgå deler av andrespråksfonologiens historie og referere noen av synspunktene på kontrastiv analyse og feilanalyse som jeg finner vesentlige i denne oppgavens sammenheng. Jeg bygger her hovedsakelig på fremstillinger av Andersen (1985) og Husby og Kløve (2001).

1.1 Kontrastiv analyse

Hvordan lærer man egentlig sitt eget språk? Det er delte meninger om dette. Noen språkforskere, som f.eks. Chomsky, vil påstå at vi blir født med en språklig kompetanse eller evne, og denne blir utviklet i oss ved alder, utprøving av regler og øvelse (Strandskogen 1972: 1). Andre språkforsker-klassikere, som f.eks. behavioristene, hevder at barnet lærer seg språk ved å imitere nye lyder og gjenta dem utallige ganger. Altså er øvelse og etterlikning barnets ”hemmelige våpen” ved språktilleggelse. Av og til mislykkes barna i å produsere en eller annen lyd – da kan årsaken til dette være at barnet ikke har oppfattet hvordan taleorganene skal innstilles for å produsere akkurat denne lyden.

Uansett mening om barns språktilleggelse vil de fleste som har noe som helst å gjøre med feltet, hevde at det er imitasjon og øvelser som vil hjelpe en voksen språkstudent til å produsere rett lyd. Men ved fremmedspråkstilleggelse kommer vårt morsmåls rolle inn. Vi kan lydsystemet i vårt morsmål så godt at vi bruker det helt ubevisst. Vi tenker ikke på det som et system – hos oss er det en vane. Denne vanen gjør, at vi har problemer med å høre forskjeller i et fremmed språks lydsystem dersom slike forskjeller ikke finnes i morsmålet. Taleorganene våre er innstilt på å produsere lydene i vårt eget språk. Derfor har vi en tendens til å overføre systemet i vårt eget språk til det nye. Vi oppfatter og produserer lydene i det nye språket automatisk som om de skulle være identiske med lydene som finnes i vårt morsmål.

Det er de tankene som ble formulert av Robert Lado (”Linguistics across cultures”) i kontrastive analysehypotesen, og de har representert det primære synet på andrespråktilleggelse fra 1940-tallet.

En kontrastiv analyse er en systematisk sammenlikning av to språk. Forskjellige kontrastive analyser kan legge vekt på ulike nivåer ved et språk, f.eks. på fonologi og på morfologi, på syntaks og på semantikk. Men en kontrastiv analyse kan f.eks. også utføres med tanke på kommunikativ kompetanse (Andersen 1985: 5). Gjennom kontrastive analyser kan en kartlegge likheter og forskjeller mellom språk blant annet med tanke på optimalisere fremmedspråksundervisningen.

Fenomenet hvor et trekk fra morsmålet overføres til målspråket kalles for ”interferens”. Interferens kan være enten positiv (overføring av analoge trekk) eller negativ (på de områder hvor systemene ikke korresponderer).

Lado koblet sammen **ulikheter** og **vanskelighet**. Han satte likhetstegn mellom innlæringsproblemer og forskjellen mellom morsmål og målspråk, noe som er karakteristisk for den kontrastive analysens tidlige periode (Andersen: 3). En kontrastiv analyse var ifølge Lados teori tilstrekkelig for å forklare vanskelighetene som oppstår under målspråkstilegnelse.

1.2 Feilanalyse

På 70-tallet begynte det å komme en god del negative reaksjoner på kontrastiv analysehypotesen og synet på interferens fordi det etter hvert ble åpenbart at ikke alle feil i målspråket kunne skyldes morsmålet. Behavioristenes ”regjeringstid” var over, og forskjeller mellom morsmålet og målspråket var verken regnet som nødvendige eller tilstrekkelige for å forklare feil i tilegnelsesprosessen lenger.

En av de ledende teoretikerne ble Noam Chomsky, og hans nye ideer om fenomenet ”feil” kom i fokus. Mens en før betraktet feil som ”et utslag av morsmålintferens, som aller helst ikke skulle forekomme i det hele tatt” (Andersen: 6), ble de nå regnet som nødvendige i læringsprosesser. Chomsky og generativistene var enige i at morsmålintferens kan være en feilkilde, men ved siden av den kan feil også forekomme pga. overgeneralisering av målspråkets regler, undervisningsmaterialet eller undervisningen. Denne innsikten førte til utviklingen av feilanalysen, hvor en tar utgangspunkt i elevenes faktiske feil og søker å klassifisere og forklare disse.

1.3 Kontrastiv analyse vs feilanalyse

Utviklingene i teoriene førte til et endret syn på kontrastiv analyse. Det ble hevdet at den kontrastive analysen tar opp hypotetiske problemer og feilanalysen virkelige problemer. Den tidlige versjonen av kontrastiv analyse, hvor man mente å kunne forutsi feil, ble nå kalt for en ”sterk versjon” (Wardhaugh 1970, henvist i Andersen: 9). Den nye ”svake versjonen” tar utgangspunkt i de faktiske feilene som observeres, og reduseres slik til en underkomponent i feilanalyse. Kontrastiv analyse kunne forklare feil, ikke forutsi og forebygge dem (sst.).

Slik forutsettes det i definisjonen av en svak kontrastiv analyse, at feilanalytikeren er allvitende. Han må på forhand vite hvilke av feilene som kan tilskrives morsmålsinterferens (sst.).

1.4 Valg av modellen

Jeg er enig med Andersen (s. 9), som mener at man behøver kontrastive analyser som feilanalytikeren kan referere til. Og samtidig kan studier av feil bidra til å fornye og forbedre kontrastive analyser.

Andersen skriver at ”kontrastive analyser av elevens morsmål og målspråket primært har sin funksjon som bakgrunnskunnskap til prognoser og diagnoser” (s.13). Ifølge henne kan det ikke settes likhetstegn mellom **forskjell** i morsmål og målspråk og **vanskelighet**. En kontrastiv analyse kan heller peke ut **mulige** problemområder.

Dette vil jeg i min oppgave ta forbehold om. Jeg vil, ved å sette norsk og estisk opp mot hverandre, komme med mulige problemområder – og deretter foreta en feilanalyse, der jeg så vidt mulig refererer til resultatene i den kontrastive analysen.

Metode

Symbolene jeg bruker i denne oppgaven, er for det meste IPA-symboler (det internasjonale fonetiske alfabet). Eksempler blir transkribert fonemisk / /. I noen tilfeller har jeg funnet det vesentlig å bruke diakritiske tegn eller andre symboler som egentlig hører til en fonetisk transkripsjon. I så fall blir det kommentert på stedet.

Kvantitet markeres med /:/ . I transkripsjon av norske eksempler markeres kun vokalkvantitet, mens i estisk blir både vokal- og konsonantkvantitet markert. I transkripsjonene er verken trykk eller tonem markert. Ellers blir prinsippene for grunnleggende østnorsk setningsprosodi fulgt i transkripsjonene. Dette betyr at lang vokal i de trykklette ordene ikke realiseres og de trykksvake ordendelsene kan bli preget av elisjon (lydbortfall).

Når det i denne oppgaven snakkes om norsk, menes det ”den normaluttale som stort sett er rådende blant folk med allmenndannelse i hovedstaden og andre byer på Østlandet” (Berulfsen 1969: 19, henvist i Strandskogen 1972: 6), vanligvis betegnet som ”standard-østnorsk”.

Med estisk menes ”det estiske folkespråket” (”Eesti rahvakeel”), som er Aristes (1984a, b) betegnelse på språket, som snakkes i byene i Estland, og som han kontrasterer med dialektene i landsbyer i forskjellige deler av Estland.

I den kontrastive analysen bruker jeg mye av Åse Berit Strandskogens hovedoppgave: ”Kontrastiv fonetisk analyse for norsk og engelsk” og en tilsvarende oppgave om norsk og thai av Hilde Andersen.

I feilanalysen tar jeg utgangspunkt i to tekstavsnitt, som ble lest inn på bånd av mine informanter. Den første teksten stemmer fra arkiven til Åse Berit Strandskogen og den andre fra boka „Språkstoff” av Lars Anders Kulbrandstad og Olav Veka (1984). Begge tekstene er ment for bruk i uttaleundervisning, derfor er de i kildene fonemisk transkribert i standard-østnorsk. Tekstene representerer alle lyd og kvantitetsdimensjoner, som jeg regnet som nødvendige.

Mine informanter er 13 norsktalende estere, som alle har lært norsk i minst tre år. 12 av informantene har bodd i Norge en stund og dermed lært språket i det naturlige miljøet. Kun en informanter har lært norsk på språkkurs, uten å besøke Norge i lengere perioder. Dermed kan det generellt sies at språkkunnskapene til informantene mine er velutviklet – mens de faktiske nivåene er selvsagt litt forskjellige.

Hvorvidt en kan snakke om informantene mine som en homogen gruppe kan nok diskuteres. Det de har felles er morsmålet, estisk, og at de har alle lært norsk i minst tre år.

Utgangspunkt for beskrivelsen av uttaleproblemene er gjentatt lytting til sekvenser i de innleste tekstene. Deretter foretok jeg en fonemisk transkripsjon av de uttalefeilene jeg fant.

Kontrastiv analyse

1.5 Vokaler

Jeg vil i denne delen av oppgaven først gi en liten oversikt over begrepene og prinsippene jeg vil bruke ved vokalanalysen. Videre følger det en oversikt over vokalsystemene i norsk og estisk. Deretter vil jeg foreta en kontrastiv analyse hvor jeg sammenlikner de to systemene og predikerer vanskeligheter for en estisktalende student som er snakker norsk.

1.5.1 Innledning til vokalanalysen

Det er lettest å sammenlikne vokaler i to forskjellige språk ved å undersøke hvordan de kan plasseres i vokalfirkanten. Vokalfirkanten gir en presentasjon av hvordan vokalene uttales (Archibald 1998: 48). På den ene siden representerer den tungen og viser hvilken del av denne som er høyest under uttalen, på den andre siden representerer den åpningsgraden mellom tungen og øverste del av munnhulen (Husby og Kløve 2001: 41).

Vokalfirkanten deles vanligvis i tre deler horisontalt, der ”hver av de fire linjene angir åpningsgrad mellom tungen og øverste del av munnhulen” (*n.v.*). I kilder fra 70-tallet (f eks Strandskogen 1972) kalles disse åpningsgradene for høy, medium og lav – som tilsvarende tradisjonen i estisk fonologi (på estisk ”kõrge, keskkõrge, madalad vokaalid”). I nyere norsk litteratur er det vanligst at åpningsgradene heter henholdsvis trang, halvtrang, halvåpen og åpen (f eks hos Husby og Kløve, nyere utgaver av Strandskogen). I tillegg er det viktig for vokalklassifiseringa å definere vokaler ifølge artikulasjonsstedet som fremre, midtre eller bakre og ifølge lepestillinga som rundede eller urundede.

I et naturlig språk er vokalene heller knyttet til et **område** på vokalfirkanten enn til et bestemt punkt. Vi kan produsere lyder som er forskjellige fra hverandre, men som allikevel hører til samme lydkategorien og kan plasseres i samme lydområdet i vokalfirkanten.

Selvfølgelig finnes det ved siden av vokalfirkanten mange andre måter å klassifisere vokaler på. F eks har Daniel Jones laget en veldig klar klassifisering. Han gjør forskjell mellom vokaler etter hvor ofte de forekommer i verdens språk. De såkalte ”naturlige”

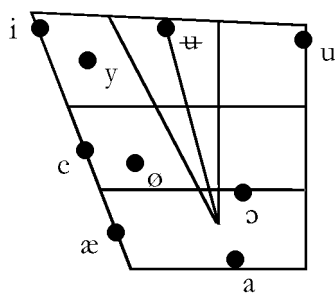
vokaler i verdenssammenheng kaller han for ”primære kardinalvokaler”. Vokaler som ikke er så vanlige, er ”sekundære kardinalvokaler” (henvist i Husby og Kløve: 41). Sekundære vokaler er ”avhengige” av de primære – en sekundær vokal kan bare eksistere i et språk når det finnes en tilsvarende primærvokal. F eks kan den sekundære /ø/ lyden eksistere bare når språket bruker primærlyden /e/. Et språk bruker oftest de primære vokalene.

I denne oppgavens kontekst er inndelingen primære/sekundære vokaler viktig fordi den gir oss et klart bilde over hvilke av vokalene som lettest kan oppstå som uttalemessig problematiske.

Jeg betrakter de korte og lange vokalfonemene sammen hvis ikke annet er antatt i en konkret situasjon.

1.5.2 Vokaler i norsk

I norsk vokalsystem finnes det ni vokalfonem som vises på figuren under. Her har jeg ikke tatt med fonemet /↔/. Det er forskjellige synspunkter på om det skal betraktes som eget vokalfonem på norsk eller ikke. Min mening er at siden /↔/ ikke finnes i trykksterke stavelser på norsk og dermed ikke kan brukes som en betydningsskillende element (som jo er den almenne definisjonen på et fonem), finnes det ikke noen grunner til at den skulle analyseres som et særskilt fonem.

Figur 1 – norske vokaler (Strandskogen: 1972)

Norsk har altså ni vokalfonem. Derav kan /i/, /e/, /æ/, /u/, /ɐ/ og /a/ regnes som primære vokaler og /↔/, /ø/ og /y/ som sekundære.

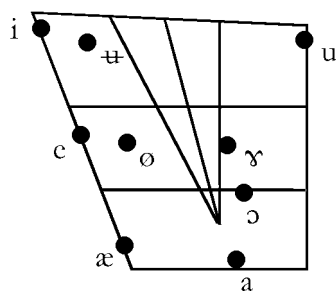
I verdenssammenheng har norsk flere fremre vokaler enn det som er vanlig (Husby og Kløve: 44) – det er fem av de norske vokalene som kan regnes som fremre: /i, e, æ, y, ø/. Bakre vokaler er /u, a, ɔ/.

Det har vært lange diskusjoner om den norske /←/ lyden bør plasseres blant de fremre vokaler eller kalles for en midtre lyd (Se en oversikt hos Kristoffersen: 14-16). Etter å ha fulgt analysen til Kristoffersen velger jeg å stå for at den bør betraktes som en midtre lyd. (Kristoffersen går nokså dypt inn i teorien, og viser ved hjelp av resultatene av en formantanalyse, at /←/ skiller seg fra både fremre og bakre lyd.)

Ifølge åpningsgradene kan fire av vokalene regnes som trange: /u, i, ɥ, y/, /ø, e, ɛ/ er halvtrange og /æ, a/ er åpne. De rundede vokalene er /ø, ɥ, ɔ, u, y/.

1.5.3 Vokaler i estisk

I estisk vokalsystem finnes det ni vokalfonem, hvorav seks (/i/, /e/, /æ/, /u/, /ɔ/ og /a/) er primære og tre (/←/, /ø/ og /Φ/) er sekundære. Figuren under viser hvordan de estiske vokalene kan plasseres i vokalfirkanten.

Figur 2 – estiske vokaler (Wiik: 41) ¹

I estisk finnes det altså fem fremre vokaler: /æ, e, ø, i, ɥ/ og tre bakre vokaler: /a, ɔ, u/. Den niende vokalen /Φ/ kan sies å ligge på midtre artikulasjonsted (en lenger diskusjon

¹ Tegninga her er min modifisering av Kalevi Wiik sin vokalfirkant (Wiik: 41). Hos Wiik er vokalfirkantene tegnet slik en ofte kan møte i estisk faglitteratur om fonologi (Se f eks også Hint 1998: 48), dvs firkantens begge vertikale sider er på skrå. I vokalfirkanten her er "den norske tradisjonen" representert. Jeg fant denne modifiseringa viktig for å kunne lettest sammenlikne to figurer.

følger). Ifølge åpningsgradene kan fire av vokalene regnes som trange: /u, i, ʊ, Φ/, /ø, e, □/ er halvtrange og /æ, a/ er åpne. De rundede vokalene er /ø, ʊ, □, u/.

Den mest spesielle lyden i estiske vokalsystemet er /Φ/. Ifølge artikulasjonstedet kan vokalen kalles midtre (Hint: 63), samtidig kan lyden heller sies å være trang enn halvtrang, men det har vært forskjellige meninger om dette gjennom tidene (Se *n.v.* for lenger diskusjon).

1.5.4 Kontrastiv analyse av vokaler i norsk og estisk

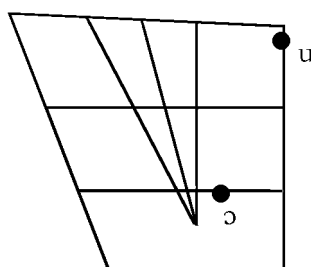
I et språkhistorisk sammenheng er estisk et finsk-ugrisk språk, norsk derimot et indoeuropeisk språk. Siden verdens språk har en tendens til ha være både grammatisk og fonologisk forskjellige fra språk som tilhører andre språkfamilier, kunne man forvente store ulikheter mellom de to språk, meskrivelsen av vokalsystemene av de to språk viser ved første blick det motsatte, systemene virker ganske like. Både i estisk og norsk finnes det ni vokaler. De seks primære vokalene (Wiik 1991: 43) er grovt sett de samme i begge språk, mens hvert av språkene har en unik sekundærvokal – i estisk er dette ”õ” (/Φ/- en midtre halvtrang urundet vokal) (Wiik: 42) , i norsk ”y” (/y/- en fremre trang rundet vokal).

Når man ser nærmere på figurene, ser man imidlertid at det finnes flere forskjeller enn bare den ene sekundærlyden. For å gi et klarere bilde av forskjeller mellom norske og estiske vokaler, vil jeg diskutere og sammenlikne vokalfonem i grupper inndelt på grunnlag av artikulasjonstedet.

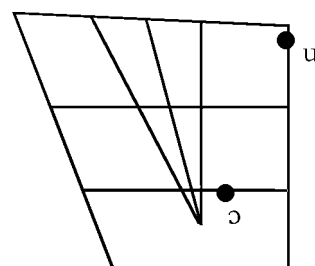
.

1.5.4.1 Bakre vokaler

Beskrivelse og sammenlikning

Figur 3. Bakre vokaler i norsk

Figur 4. Bakre vokaler i estisk

Som vokalfirkantene ovenfor viser, finnes de bakre vokalfonemene /a/, /ɔ/ og /u/ både i norsk og estisk. Vokalfirkantne tyder også på at lydene artikuleres med lik tungestilling. Strandskogen og Ariste beskriver også leppestillinga ved artikuleringen av /ɔ/ og /u/ i norsk og estisk nokså likt – noen andre bemerkningsverdige forskjeller finnes det heller ikke i distribusjonen av de lydene. Man kan imidlertid finne noen forskjell i realiseringen av a - lyden.

/a/

I estisk realiseres /a/ med ”litt fremskutte og rundede lepper” (Ariste 1984a: 68), mens i norsk beskrives leppestillinga som ”nøytral” (Strandskogen 1972: 23). Denne forskjellen er nok så liten at den umulig kan høres.

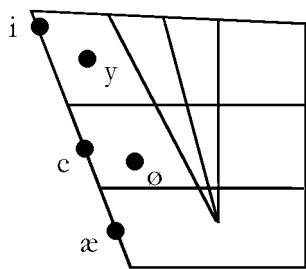
Ariste nevner at når den estiske /a/ lyden forekommer etter halv vokalen /j/ eller de palataliserte konsonantene, realiseres den med en /æ/-liknende nyanse (Ariste 1984a: 68). Denne nyansen mangler i norsk.

Sammendrag

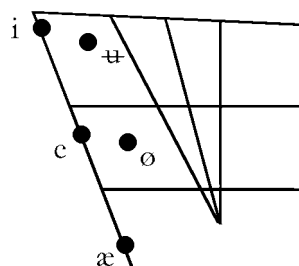
De bakre vokalene er veldig like i norsk og estisk, og burde derfor ikke skape noen problemer i esternes norskuttale. Den eneste bemerkningsverdige forskjellen finner jeg her den /æ/-liknende artikuleringen av den estiske lyden i visse tilfeller – men jeg tror heller ikke den vil ha noen påvirkning på uttalen.

1.5.4.2 Fremre vokaler

Beskrivelse og sammenlikning

Figur 5: Fremre vokaler i norsk

Figur 6: Fremre vokaler i estisk

Som vi ser på vokalfirkantene finnes det en del ulikheter mellom fremre vokallyd i norsk og estisk. Begge språk har til sammen fem fremre vokaler, men omtrent der estisk har en / æ /-lyd, har norsk en /y/. Den norske / æ /-en – lyden som Åse Berit Strandskogen mener er en av de vanskeligste vokallydene i norsk – blir regnet som en midtre vokal i steden. Jeg vil diskutere temaet nedover.

/ æ /

Den norske / æ /-en, er da en trang, midtre lyd, som blir dannet med rundet munn (Strandskogen 1997: 21-22). Den tilsvarende lyden i estisk (som i tysk) ligger mye mer til venstre i vokalfirkanten, dvs ligger litt nærmere *i*-en og er dermed en **fremre** vokal. Leppestillinga er noe flattere når den estiske lyden dannes. Dermed følger den estiske / æ / lyden standardmønsteret til IPA (beskrevet hos Kristoffersen: 14). Selv om den norske vokalen beskrives med den samme IPA symbolen, realiseres den fonetisk litt annerledes enn det IPA angir (*n.v.*).

Vokalene ligger allikevel uten tvil i det samme feltet, dvs det er snakk om samme fonemet. (Ellers hadde det vært utelukket å bruke symbolet / æ / til å betegne dem begge, som allikevel er tradisjonen.) Forskjellen er nok ganske liten, så antakelig vil en litt forskjellig uttale av fonemet ikke skape noe problem. Beliggenheten av / æ /-spiller først noen rolle når man begynner å lære seg den norske y - lyden.

/y/

Den norske "y" er den eneste norske vokalen som ikke finnes i estisk. Svein Lie nevner i sin „Kontrastiv grammatikk“ at "y" er den norske vokalen som mange utlendinger vil ha problemer med å skille fra /i/, til dels også fra / æ / (Lie 1993: 16). Om man sammenlikner plasseringa av de ovenfornevnte vokalene i estiske og norske vokalfirkanter, vil man inse at her er den sistnevnte nok er mer aktuell. Det er beliggenheten av den estiske / æ / som får skylden: Når man ser på y - lydens beliggenhet i forhold til den estiske / æ /, ser man at y-lyden er litt mer åpen, men ligger ellers veldig nær den estiske / æ /. „Alle fremmede vokalkvaliteter som faller innfor området til et vokalfonem i morsmålet, vil kunne oppfattes som denne vokalen“ (Husby 1988: 14).

Det som er spesielt ved danninga av y - lyden, er leppestillinga. Strandskogen beskriver det slik: „Overleppen heves litt og skytes litt lenger frem...“ I estisk finnes det ingen

vokaler som krever en slik leppestilling, derfor kan det forutsettes at en riktig uttale av denne vokalen ikke blir til automatisk hos en ester. Det kan også predikeres at spesielt problematisk vil det være å uttale y-lyden i ordene der den er kort f. eks i mygg, nytt, lyst, byen. I slike ord skal lyden nemlig produseres veldig raskt.

De øvrige fremre vokalene: /ø/, /i/, /æ/ og /e/

Forskjeller mellom resten av de fremre vokalene er ikke så store i norsk og estisk. I artikulasjonen og distribusjonen av /ø/ og /i/ finnes ikke det noen bemerkningsverdige forskjeller i norsk og estisk. Imidlertid finnes det noen mindre ulikheter hos fonemene /æ/ og /e/:

Artikulasjon av æ-lyden beskrives likt i begge språk – både i norsk og estisk er det snakk om en svært åpen lyd. Ulikheter gjemmer seg i distribusjonen av lyden. I norsk forekommer /æ/ bare foran /r/, eller den er etterfulgt av retroflekse lyd (Strandskogen 1972: 19) – dvs bruksområdet av æ-lyden er svært begrenset i norsk. I estisk finnes slike begrensninger ikke. Estisk preges til motsetning ofte av overbruk av lyden (Ariste 1984b: 72) – kvaliteten av /e/ i slutten av ordet blir ifølge Ariste ofte redusert, i så fall blir lyden uttalt som en /æ/ (F eks /læhkær/ for /læhker/ og /læhæn/ for /læhen/²).

e - lyden i norsk produseres ”helt framme i munnen, og det skal ikke store forskyvninger til i sentral retning før den kommer for nær norsk /ø/” (Strandskogen 1972: 16). I estisk får vi /e/ når vi hever for- og mellomtungen frem og mot midten av den harde gane (Ariste 1984b: 72). Dvs mellom artikulatorisk sett er de to lydene litt ulike.

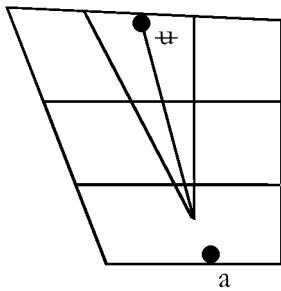
Sammendrag

Ifølge analysen ovenfor vil noen av de norske fremre vokaler kunne skape uttalevarianter hos estere. Lyden som trolig vil være vanskeligst er den norske y - lyden, som mangler i estisk og derfor sannsynligvis vil kunne blandes med /ɤ/ av estere. Den norske ɥ - lyden svarer heller ikke helt til lyden som markeres med samme IPA symbolen i estisk, men om denne lille forskjellen er aksentpregende eller ikke, bør feilanalysen vise.

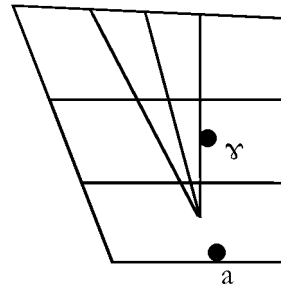
² På norsk: ”ei bølge” og ”jeg går”

1.5.4.3 Midtre vokaler

Beskrivelse og sammenlikning

Figur 7: Midtre vokaler i norsk

Figur 8: Midtre vokaler i estisk

Både norsk og estisk har en midtre lyd. I estisk er det /ø/ og i norsk /æ/, som er allerede behandlet under ”fremre vokaler”.

I norsk finnes det ikke noen tilsvarende eller nære lydkvaliteter til den estiske /ø/-lyden. Derfor vil lyden kontrastivt sett ikke kunne skape noen uttaleproblemer for estere som snakker norsk.

1.5.5 Diftonger

”En diftong har vi når vokalkvaliteten forandrer seg tydelig fra en lyd til en annen innenfor samme stavelse.” (Strandskogen 1997: 24) En behandling av diftongene hører også med til en beskrivelse av vokalfonemene i et språk.

1.5.5.1 Diftonger i norsk

I norsk finnes det fem diftonger som alle har glidning oppover. De diftongene er:

/ai/, eksempel: hai (forekommer oftest i fremmedord)

/æi/, eksempel: hei

/iɥ/, eksempel: koie (forekommer oftest i fremmedord)

/øy/, eksempel: køy

/æɥ/, eksempel: pause

(Eksempler fra Strandskogen 1997: 25)

Andre kilder nevner i tillegg /ɥ/ som den sjette diftong (f.eks. huie), men den forekommer meget skjelden. Når man setter de norske diftongene på vokalfirkanten, ser man at de alle har en glidning oppover – dvs de begynner med en lyd som er mer åpen enn den de slutter med. Allikevel kalles de norske diftonger for ”fallende” pga at første element i diftongen er mer dominant enn det siste (Strandskogen 1972: 79).

1.5.5.2 Diftonger i estisk

I estisk er bildet over diftonger betydelig mer fargerik. Alle vokalene kan nemlig danne diftongens første komponent i estisk, og hele fem vokaler stå som andre komponent i diftongen. De fem som kan komme på andre plass er i; e; a; o; u (T. Ereht, *et al.* 31). Ikke alle vokalene passer sammen, men allikevel er antall mulige diftonger betydelig større enn i norsk.

De fleste estiske diftongene har glidning oppover – men også her viser systemet en større fleksibilitet enn i norsk. Om man setter alle de mulige diftongene i vokalfirkanten, ser man at diftonger som dannes med ”a” eller ”e” som siste komponent, faktisk glir nedover.

I estisk kan den samme diftongen i forskjellige ord og ulike kasus være både ”stigende” og ”fallende”, dvs det er både den første og andre element i diftongen som i diverse bruk kan være dominerende. Om diftongen oppstår som stigende eller fallende bestemmes av diftongens kvantitet i ordet. F.eks er diftongen /ei/ stigende i ordene: ”leiba”, ”teisi” og ”laeva”³, der den er trykksterk og med nokså stor kvantitet. I ordene: ”leiva”, ”teine” og ”laevad”⁴ er samme diftongen fallende – dermed også med mindre kvantitet. Det er bemerkningsverdig, at kvantitetet av diftongen i slike tilfeller kan være en betydningsskillende element i ordet, f.eks står ordet ”laeva” i genitiv når diftongen er fallende og i paritiv når diftongen er stigende.

³ På norsk: ”brø” i paritiv, ”de andre” i paritiv, ”skip” i paritiv

⁴ På norsk: ”brø” i flertall, ”den andre”, ”skip” i flertall

1.5.5.3 Kontrastiv analyse av diftonger i norsk og estisk

Svein Lie nevner i „Norsk fonetikk for utlendinger“ at de norske diftongene kan by på problemer for utlendinger (Lie: 15). Det er lett å være enig med ham, siden diftongene jo varierer veldig mye fra språk til språk. Lie mener også at de norske diftongene vil være vanskelige også fordi deres skrivemåte ikke helt avspeiler uttalen, spesielt nevner han diftongen *au*, som nærmest uttales /æʊ/.

Om diftongene vil skape problemer for de estiske studentene, er litt vanskelig å bestemme utfra en kontrastiv analyse. På den ene siden skulle esternes tunge være „lett å bøye“, siden det finnes mange flere diftonger i dette språket. Dessuten har de norske diftongene glidning oppover (Strandskogen: 25), som også er vanlig på estisk.

På den andre siden inneholder to av fem norske diftonger *y* - lyden, som skal være vanskelige å uttale for estere. De diftongene er /ɥ/ og /øɥ/. En kunne tro at hvis en ikke behersker *y*-lyden, vil den letteste utveien i denne sammenhengen være å bruke *i*-lyd istedenfor *y*, /ɥi/ og /øi/ (f.eks. i ordene *köis* og *koit*⁵) er nemlig vanlige diftonger i estisk. Her er det utenkelig at *y* kunne byttes med /ʊ/ siden den sistnevnte ikke kan stå som andre komponent i diftongene i estisk.

Dersom en /ʊ/ ikke kan stå som andre komponent i diftongene i Estisk, kan også det gjøre det vanskelig for en ester å uttale den norske /æʊ/ diftongen.

1.5.5.4 Sammendrag

De norske diftongene burde alt i alt ikke skape store problemer for estere pga den store diftongmengden i estisk hvor også de fleste norske diftongene er representert. Allikevel kan det pekes på diftongene /ɥ/, /øɥ/ og /æʊ/ som mulige problemkilder. De norske diftongene har de trange lydene /y/ og /ʊ/ som en komponent – de lydene ble det allerede i vokalanalysen pekt på som ”vanskelige” for estere. Dessuten kan det i estisk ikke lages diftonger der en /ʊ/ lyd står på andre plass og derfor kan diftongen /æʊ/ være vanskelig å uttale for estere.

⁵ På norsk: ”et tau” og ”et morgengry”

1.6 Konsonanter

Først vil jeg gi en oversikt over begrepene jeg kommer til å bruke ved konsonantanalyse. Deretter vil jeg gjøre rede for konsonantsystemene i norsk og estisk. Til sist vil jeg sammenlikne systemene med hverandre og gi en kontrastiv analyse, samt feilpredikasjon.

1.6.1 Innledning til konsonantanalysen

En klassifisering av konsonantene kan være svært komplisert dersom begrepene som brukes er temmelig forskjellige i de ulike kildene. Det finnes mange mulige nivåer av spesifisering, også er termene som tradisjonelt brukes i estisk og norsk fonologi her litt ulike. Derfor vil jeg først gjøre rede for terminologien jeg fremover vil bruke.

I en beskrivelse av konsonanter skildres lydene gjerne i forhold til tre aspekter: artikulasjonssted, artikulasjonsmåte og artikulator. Med artikulasjonsstedet menes det hvor i munnen lyden blir uttalt, med artikulasjonsmåte menes hvordan lyden blir uttalt og med artikulator hvilke taleorgan som beveges (Husby og Kløve: 52). I både estisk og norsk fonologitradisjon er det vanligst å gruppere konsonanter ifølge deres artikulasjonssted og artikulasjonsmåte.

Når jeg behandler konsonantenes artikulasjonssted, vil jeg bruke følgende begreper og grupper⁶:

1. Labialer. Denne gruppa vil omfatte både bilabiale lyder (artikuleres ved hjelp av begge leppene) og labiodentale lyder (artikuleres ved hjelp av overtennene og underleppen). I noen avhandlinger diskuteres de lydene i separate grupper, andre omfatter lydene sammen. Jeg har valgt en mindre presisert fremgangsmåte her pga at de lydene ikke vil ha noe vesentlig betydning i den videre diskusjon.

2. Dentaler og alveolarer. Det er vanlig å behandle dentale lyd (artikuleres med tungespissen eller bremmen mot eller mellom tennene) og alveolare lyd (blir produsert med tungen mot alveolo) for seg (f. eks forskjellige avhandlinger av Strandskogen, Kristoffersen). Her er jeg enig med Andersen som mener at det burde være hensiktsmessig å slå de to artikulasjonssted i samme kolonne siden norsk ikke har fonemisk kontrast mellom dentale og alveolare lyder (Andersen 1985: 107). Ikke minst at det samme gjelder for estisk, og er vanlig i estisk tradisjon (f eks T. Ereht *et al*).

⁶ Konkrete definisjoner av de latinske navn stemmer fra Husby og Kløve: 52.

3. Retrofleks. En vanlig betegnelse i norsk fonologi, som på en måte skildrer både artikulasjonssted og –måte. Tungespissen bøyes bakover under artikulasjonen som foregår bak tannkammen. I mine kilder finnes det to gjennomgående systemer for å betegne de retroflekse lydene. Flertallet (Strandskogen, Husby osv) bruker ”en liten kroke” som peker utover (f eks / $\backslash$ /). Hos Andersen kan man finne symboler markert med ”en prikk” under (f eks / $\underset{\cdot}{n}$ /). Det er nok den førstnevnte som er godkjent i IPA systemet – og dermed også mitt valg her.

4. Palatoalveolar. Artikuleres slik at tungespissen som er like bak alveolo, men foran palatum (den harde gane).

5. Palataler. Lyd som artikuleres mot den harde gane. I estisk fonologitradisjon er ikke det vanlig å skille mellom palataler og palatoalveolarer. Her vil jeg holde meg til den norske mer presise tradisjonen.

6. Velarer. Artikulasjon mot den bløte gane.

7. Glottal. Lyd som produseres i stemmerissen. I estisk kalles de lydene vanligvis for ”laryngaler” eller lyd som produseres i larynx (strupe). Denne betegnelsen er merkelig nok ikke å finnes i norsk fonologisk litteratur. ”Laryngaler” skal ikke blandes med ”faryngaler” som produseres i ”farynx” eller svelget (Husby og Kløve: 52). Den siste termen brukes sjelden både i norsk og estisk. Jeg vil i denne oppgaven bruke den norske ”glottal”.

Når jeg betrakter konsonantenes artikulasjonsmåte, vil jeg bruke følgende begrep:

1. Plosiver. Eksplosjonslyd som artikuleres ved å stoppe luftstrømmen for et lite øyeblikk. I estisk tradisjon blir det gjerne brukt begrepet ”klusiler” eller lukkelyder. Noen betydningsforskjell finnes det ikke.

2. Frikativer. Luftstrømmens passasje gjennom artikulatorer er foholdvis trang, slik at en hørbar friksjon oppstår. I estisk tradisjon (f eks hos Hint) foretrekkes det begrepet ”spiranter”, som speiler omtrent de same lydene.

3. Nasaler. Lyd som lages ved å stenge luftstrømmen ut gjennom munnen.

4. Lateral. Uttales med en bred fortunge mot ganen mens luftstrømmen passerer på den ene eller på begge sidene av tunga ut av munnen.

5. Vibranter / tremulant. Begrepet ”vibrant” brukes for å skildre den norske /r/ – en lyd som uttales ved at tungespisse slår noen slag mot den harde ganen. Estere foretrekker begrepet ”tremulant” som er den konkrete beskrivelsen for den ”tilsvarende” estiske lyden. Jeg tar gjerne i bruk begge.

6. Halvvokaler. Kalles av og til også for glidelyder (f eks Husby og Kløve), men det vil jeg se bort fra, pga at det estiske begrepet ”poolvokaalid” tilsvarer ”halvvokaler”.

Ved siden av det ovenfornevnte er det også vanlig å klassifisere konsonanter som **stemte/ustemte**. I eldre litteratur (f eks Strandskogen 1972) kan denne distinksjonen også kalles for fortis/lenis.

Som listene ovenfor har vist, holder jeg meg med mindre unntak til det norske systemet – som jo i og for seg er logisk i en oppgave som er skrevet på norsk.

1.6.2 Konsonanter i norsk

Med hensyn til begrep ovenfor vil det norske konsonantsystemet se ut som følger:

	Labial	Dental Alveolar	Retrofleks	Palato- alveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosiver ustemt stemt	p b	t d	□ 			k g	
Frikativer ustemt stemt	f v	s		Σ	X		h
Nasaler	m	n				N	
Lateraler		l	>				
Vibranter		r					
Halvvokal					j		

Tabell 1. Konsonantfonem i norsk (etter Strandskogen 1997: 28)

Her har jeg kun tatt med konsonantfonem som finnes i standard østnorsk – altså 21 konsonantfonem og en halvvokal. Dette antallet ligger litt over verdensgjennomsnittet (de fleste språkene har mellom 14 og 16 konsonanter) (Husby og Kløve: 52).

Det spesielle ved norsk er at språket har veldig mange plosiver – hele fire plosivpar med både stemthets- og aspirasjonskontrast, det er /p/ og /b/, /t/ og /d/, / □/ og /| /, /k/

og /g/ – stemthet og aspirasjon er dessuten regnet som lite vanlige trekk i verdenssammenheng (sst.).

I tillegg til mange plosiver skiller norsk seg ut pga frikativten /X/, som ikke heller er så vanlig i verdensmålestokk.

1.6.3 Konsonanter i estisk

		Labial	Dental Alveolar	Palato- alveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosiver	ustemt	p, B	t, (t')D			k, G	
Frikativer	ustemt	f	s, (s')	Σ			h
	stemt	v					
Nasaler		m	n, (n')				
Lateraler			l, (l')				
Vibranter			r				
Halvvokal					j		

Tabell 2. Konsonantfonem i estisk (Etter T. Ereht, et al: 33, med noen forandringer)⁷

Når en diskuterer antallet konsonanter i estisk, kan en komme til forskjellige svar. I noen kilder kalles også de estiske palatale l; n; s; og t (markert som /t'/, /s'/, /n'/ og /l'/ i tabellen) for selvstendige fonem, siden de faktisk i noen situasjoner skaper betydningsforskjell i estisk (f eks *tall-talle* vs *tall-talli*; *on* vs *onn*, *kas* vs *kass* og *kott-kota* vs *kott-koti*) (sst.) – i så fall blir konsonantantallet 17. Det samme gjelder for /G, B, D/, som kortere og mindre intensive versjoner av /k, p, t/. I grove plan snakkes det nok ofte om 13 konsonantfonem i språket – i så fall regnes både de palatale konsonantform og /G, B, D/ kun som allofoner. I sammenhengen av denne oppgaven vil de palatale konsonanter ikke få noe ”særbehandling”, mens /G, B, D/ finner jeg vesentlig å rette litt ekstra oppmerksomhet mot. Derfor regnes de sistnevnte i denne oppgaven som selvstendige fonem.

⁷ I originalkilden blir ikke fonemisk transkripsjon brukt. Dessuten markeres ikke /G, B, D/.

Antallet 16 konsonantfonem er gjennomsnittelig i verdenssammenheng. Estisk skiller seg ikke ut med spesielt merkede konsonantfonem, for eksempel mangler estisk både stemthet og aspirasjon – det er to trekk som er til stede hos norske konsonanter.

Konsonantfonemet /Σ/ finnes kun i fremmedord i estisk.

1.6.4 KA av konsonanter i norsk og estisk

Slik konkretiserer Svein Lie problematikken knyttet til konsonantene: „Om et språk har konsonanter som ikke fins i norsk, volder det i prinsippet ingen problemer. Det som volder problemer, er konsonanter som vi har som **ikke** fins i morsmålet til dem som skal lære norsk“ (Lie:17).

Om vi nå sammenlikner de to konsonantsystemer ovenfor, ser vi at estisk har ingen fonem som ikke forekommer i norsk, mens norsk har en rekke fonem som ikke finnes i estisk. Ifølge Lie finnes det 22 forskjellige konsonantfonem i østnorsk (*st*), hvorav hele ni konsonanter ikke er til stede i det estiske systemet. Estisk mangler: de steme plosivene /g; b; d/ og de fire retrofleks lydene /□; |; |; >/, dessuten nasalen /N/ og den norske /ç/-lyd.

For å gi et klarere bilde over forskjeller i konsonantsystemet vil jeg diskutere og sammenlikne konsonantfonem i norsk og estisk i grupper som er inndelt på grunnlag av artikulasjonsmåten.

1.6.4.1 Plosiver

Beskrivelse og sammenlikning

	Labial	Dental Alveolar	Retrofleks	Velar
ustemt	p	t	□	k
stemt	b	d		g

Tabell 3. Plosiver i norsk (etter Strandskogen 1997: 28)

	Labial	Dental Alveolar	Retrofleks	Velar
ustemt	p, B	t, D		k, G
stemt				

Tabell 4. Plosiver i estisk (T. Ereht, et al: 33)

Som nevnt før og som det kommer vel ut fra tabellene ovenfra er plosivbildet i norsk rikere enn det man har i estisk. Norsk har hele fire plosivpar (/k/ og /g/, /p/ og /b/, /t/ og /d/, / ɰ / og / ʈ /), mens estisk kun har seks plosiver (/k/, /G/, /p/, /B/ og /t/, /D/). De retroflekse lydene vil jeg behandle for seg selv i en senere avsnitt.

De norske plosiver har to merkede trekk som estisk mangler, nemlig stemthet og aspirasjon – det er de trekkene jeg vil konsentrere meg mest på her.

Stemthet

/g; b; d/ er i norsk helt stemte mellom stemte lyder og svakt stemte initialt og finalt.

Estisk språk mangler de stemte plosivene /g; b; d/, og det kan regnes som en av de betydeligste forskjell mellom estisk og norsk konsonantsystem. Grafemene g, b og d finnes nok i estisk språk, men i uttalen betegner de /G, B, D/ eller „en kort versjon av fonemene /k; p; t/ på stemt bakgrunn“ (T. Ereht, M. Ereht *et al*) dvs at det egentlig ikke finnes stemte plosiver i estisk. Det som skiller /k, p, t/ fra /G, B, D/ i estisk er altså intensiteten i deres artikulasjon (fortis vs lenis), ikke stemthet eller aspirasjon.

På grunn av denne forskjellen vil studenter med estisk bakgrunn ha vansker med å uttale de stemte plosivene i norsk. Det vil logisk være en sterk tendens til substitusjon (stemthetsbortfall) hos dem, altså at /g; b; d/ ofte blir uttalt ustemt, dvs byttet ut med /k; p; t/. Spesielt problematiske blir da gjerne ordene hvor de stemte plosivene skal uttales lange, f. eks i ordene: ”begge”, ”ligge”, ”legge”, ”vugge”, ”bodde” og ”tabbe”.

Aspirasjon

Aspirasjonen beskrives ofte som en svak h lyd som kan høres etter at selve konsonanten er uttalt. Det diakritiske tegnet som aspirasjon markeres med, speiler det samme – det er en liten h etter det aspirerte fonemet: /kH, pH, tH/. Tradisjonelt markeres aspirasjon i

fonetisk transkripsjon, mens det vanligvis sløyfes i fonemiske transkripsjonen. Siden jeg regner aspirasjonen som en meget viktig skille mellom estisk og norsk, vil jeg eksepsjonelt markere det i mine (ellers fonemiske) transkripsjoner.

Ifølge Husby er: „Norske stemte lukkelyder sterkt aspirert foran vokal i trykksterke stavelser dersom det ikke kommer /s/ foran lukkelyden. På denne måten er /k/ i „katt“ aspirert, men ikke /k/ i „skatt“ ”(1988: 72-73). Undersøkelsene viser faktisk at det er aspirasjonen som er det viktigste distinktive trekk ved plosivene i norsk, ikke stemtheten (Husby og Kløve: 52). Med dette menes det, at aspirasjonen er ofte mer avgjørende enn stemthet når vi oppfatter og identifiserer plosiver /b; d; g/ vs /p; t; k/.

I estisk aspireres aspireres verken /G, B, D/ eller /k, p, t/. Den eneste situasjonen som skaper en svak aspirasjon er når ordet ender med ustemte plosiver (f eks ordene ”kukk” og ”papp”⁸) (Ariste 1983a: 25). Dermed er det logisk å forutsette at en ester også i norsk gjerne vil sløyfe denne distinksjonen. Mest vil det antakelig kunne merkes ved ord der en plosiv står initialt i begynnelsen av trykksterk stavelse (f eks ordene ”pære” /pHæ:re/, ”to” /tHu:/ og ”kone” /kHu:ne/).

Sammendrag

Jeg antar at de norske plosivene vil kunne by på uttaleproblemer for estere. Det bekrefter også Olaf Husby: „Hvis en finne eller en tyrker skal uttale ordet „jobb“, vil begge si /jop:/. Finnen sier dette fordi han ikke har stemte lukkelyder i sitt språk, i tillegg er de ikke aspirerte /---/“ (1988: 72-73). Her er situasjonen til finnen og esteren den samme: det finnes verken aspirasjon eller stemte plosiver i estisk. Pga mangel av stemthet i språket, vil de stemte plosivene noen ganger kunne uttales som ustemte av en ester (gul → kul). Pga mangel av aspirasjon vil de ustemte plosivene i andre steder kunne oppfattes som stemte når en ester snakker norsk (pil → bil). Setningen ”Jeg går på do” vil ifølge analysen ovenfor sannsynligvis være en nøtt å krække for en ester.

Jeg vil hevde at de manglende distinksjoner stemthet og aspirasjon hos plosiver i estisk vil være noen av de mest aksentskapende fenomen hos estere som snakker norsk.

⁸ På norsk: ”en hane” og ”en prest”

1.6.4.2 Retroflekse lyd: /□; | ; | ; > /

Beskrivelse og sammenligning

	Plosiver		Nasaler	Lateraler
	stemt	ustemt		
Retrofleks		□		>

Tabell 5. Retroflekser i norsk (etter Strandskogen 1997: 28)

Retroflekse lyd representerer et forholdsvis komplisert område i norsk fonologi. De er har både vært tolket som selvstendige fonem og som bestående av to segmenter (Andersen: 190). I nyere litteratur (f eks hos Husby og Kløve, Kristoffersen) betraktes de nok som selvstendige fonem, derfor vil jeg handle på like måte.

Når de norske /t; d; n; l/ lyder står etter /r/, blir resultatet i de østnorske og nordnorske dialektene en retrofleks lyd, hvor de to lydene på en måte smelter sammen, og resulterer i en lyd som egentlig har relativt lite med /r/ å gjøre. ”De retroflekse lydene artikuleres ved å starte med de dentale /t; d; n; l/ og så flytte tungspissen bakover slik at den har kontakt med den høyeste delen av tannryggen eller området bak dette” (Husby 1996:136). Hos de retroflekse plosivene /□; | / varierer stemthet og aspirasjon som hos de andre plosivene.

Retroflekse lyder dannes også over ordgrenser i sammenhengende tale (sandhi retrofleksering). For eksempel blir ”Jeg liker tomater” uttalt /jæi li:k↔ □omat↔r/ (Andersen: 196)

En slik sammensmelting av to lyder er et fenomen som ikke eksisterer i estisk språk – dvs retroflekser finnes ikke i estisk språk. I estisk blir lydkombinasjoner /rt; rd; rn; rl/ uttalt med r-lyden, der tungespissen slår gjentatte ganger mot tannryggen og en vanlig /t; d; n; l/. Derfor vil det være logisk at en estisk språkinnlærer på norsk også vil prøve å uttale de to lydene hver for seg. For estere vil situasjonen være litt mer komplisert med de retroflekse plosivene. /□; | / inneholder i samme tid to ukjente aspekter for en ester: /□/ er ved siden av å være retrofleks også aspirert og /| / skal være både retrofleks og stemt.

Sammendrag

De retroflekse lydene vil sannsynligvis skape brydd i norskuttalen av estere, men vil antakelig ikke virke hemmende på norske lytteres forståelse av hva som blir sagt. Grunnen til det er at retroflekser er lavfrekvente lyder i norsk, det er vanskelig å finne minimale par med retroflekslyd som betydningskillende element (Andersen: 203).

1.6.4.3 Frikativer

Beskrivelse og sammenlikning

	Labial	Dental Alveolar	Palato-Alveolar	Palatal	Glottal
ustemt	f	s	Σ	X	h
stemt	v				

Tabell 6: Frikativer i norsk (etter Strandskogen 1997: 28)

	Labial	Dental Alveolar	Palato-Alveolar	Palatal	Glottal
ustemt	f	s	Σ		h
stemt	v				

Tabell 7: Frikativer i estisk (T. Erelt, et al: 33)

Som vi ser på tabellene ovenfor, finnes ikke det så mange forskjeller mellom frikativsystemene i norsk og estisk. Den eneste iøynefallende forskjellen er at estisk mangler den palatale frikativen /ç/. Denne lyden vil jeg behandle for seg nedover.

Norsk og estisk har fire ”felles” frikativer, som artikuleres i samme artikulasjonssteder (/f/, /v/, /s/, /Σ/ og /h/). En til felles trekk er at /s/ som ellers i mange språk også har en stemt versjon, er både i estisk og norsk alltid ustemt (Strandskogen 1997: 32, T. Erelt, M. Erelt et al).

/f/ og /Σ/ er i estisk ”fremmedfonem”, dvs at de i estisk kun oppstår i fremmedord. Lydene har da allikevel fått en plass i estisk språkbruk og deres uttale skaper ingen problemer for estere. Det skjer av og til at en ester velger å artikulere /v/ der /f/ er riktig

og /s/ der det skulle stå /Σ/ (f eks /film → vilm/, /fil□s□:fia → vil□s□:hvia/, /Σ□k□la:d → s□k□la:d/⁹) – dette kan da allikevel ikke kalles for en artikuleringsproblem. I sånne tilfeller er det den personlige uttalen og de sosiale forholdene som kommer inn.

/ç/

/ç/ blir beskrevet som en ustemt (dorso)palatal frikativ. Av og til klassifiseres den som en ustemt versjon av /j/. Den forekommer i standard østnorsk bare i initial stilling, og ikke i konsonantgrupper (den eneste unntagelsen er ordet ”bikkja” der /ç/ lyden forekommer i medial stilling) (Andersen: 151). Svein Lie sier om denne sjeldne lyden at i Europa finnes den bare i svensk og tysk – samtidig har mange språk en beslektet bakre lyd, ach-lyd. For de fleste er denne lyden ifølge ham vanskelig (Lie:19).

Her vil nok de estiske studentene høre til i gruppen som får problemer med denne lyden. I estisk finnes ikke /ç/-lyden, den nærmest beslektete lyd vil i estisk konsonantsystem være /Σ/. Det er mulig at det til og med blir vanskelig for en ester å høre forskjell mellom de to lydene. Hvordan kan problemet løses uttalemessig? Der har jeg to hypoteser:

- Den naturligste løsningen vil sannsynligvis bli å erstatte /ç/ med den nære og velkjente /Σ/

- /ç/ identifiseres og uttales som /hj/

Uansett løsningen vil denne lyden sannsynligvis gjerne skape uttalevasnker og dermed også aksent.

/h/

Bruksområdet til frikativten /h/ er mye bredere i estisk enn i norsk – i norsk kan denne lyden kun brukes ”initialt og ordmedialt etter junktur, alltid foran en vokal” (Andersen: 152). Den tilsvarende lyden i estisk kan brukes både initialt, medialt, i mediale konsonantgrupper og finalt (Ariste 1983a: 23). Siden det i denne sammenheng er estisk som har en mer omfattende system, burde det i konteksten av denne oppgave (retning estisk → norsk) skape ingen problemer.

⁹ På norsk: ”en film”, ”en filosofi” og ”en sjokolade”

Det som kan skape problemer er at /h/ fungerer litt forskjellig i norsk og estisk. I norsk kan lyden ”utelates i trykksvake pronomen og hjelpeverb i rask sammenhengende tale” (Andersen: 152). I estisk er det derimot gjennomgående at konsonanten utelates når som helst den står initialt, dvs ”hea hobune”¹⁰ vil som oftest artikuleres som /ea □bune/. Om dette ville være en av de trekkene som har en tendens å overføres til fremmedspråket, ville resultatet i norsk høres ut som */est/, */æis/ og */øre/ for ”hest”, ”heiss” og ”høre”.

Sammendrag

De frikative lyd er i store deler samme i både estisk og norsk, dermed skulle de i store plan ikke by på noen uttalevanskeligheter for estere. En unntak er nok frikativen /X/ som ikke finnes i estisk og vil derfor antakelig være vanskelig for en ester. På grunn av en litt forskjellig bruksområde til /h/ lyden finnes det en mulighet til at også den skaper visse minde brydd i norskuttalen av en ester.

1.6.4.4 Nasaler

Beskrivelse og sammenlikning

	Labial	Dental Alveolar	Retrofleks	Velar
Nasaler	m	n		N

Tabell 8: Nasaler i norsk (Strandskogen 1997: 28)

/|/ er allerede behandlet under ”retroflekse lyder”

	Labial	Dental Alveolar	Retrofleks	Velar
Nasaler	m	n		

Tabell 9: Nasaler i estisk (T. Ereht, et al: 33)

¹⁰ På norsk ”en flink hest”

Som tabellene illustrerer har norsk og estisk to felles nasaler: /m/ og /n/. De lydene produseres og nokså likt i begge språk og skulle rent artikulasjonsmessig ikke by på noen vanskeligheter.

Fonemet /n/ blir i norske ord som ”boden”, ”maten”, ”bussen”, ”guttene” og ”ballen” stavelsesbærende, dvs den utgjør en stavelse alene (Andersen: 162). Dette skjer bare i trykksvak stavelse og hovedsakelig i forbindelse med substantivedingene –en og –ene. (sst.). I slike tilfeller faller den trykksvake /↔/ foran /n/ bort og lyden som vi får markeres i fonologisk transkripsjon med /n1/, som er en allofon av /n/. Den riktige uttalen vil da bli /bu:dn1/, /ma:t n1/, /busn1/, /gutn1↔/, og /baln1/.

En slik fonologisk detalj finnes ikke i estisk, der i slike sammenheng vanligvis alle fonemene vil artikuleres (f eks ”kaaren” /ka:ren/ og ”kapten” /kapten/¹¹). Elisjon (bortfall av lyd) er ikke vanlig i noen kontekst i uttalen av estisk – derfor finnes det en mulighet at en ester i slike sammenheng i norsk overtydelig uttaler alle grafemene.

/N/

... er i norsk markert som et eget fonem, dvs det kan finnes minimale ordpar hvor /N/ er en betydningskillende element (f eks tinn vs ting) (Strandskogen 1972: 91). Delvis fungerer lyden som en allofon av /n/ som opptrer foran /k/: (”onkel” /rNk↔l/). I slike kombinasjoner som ”penger”, ”unge”, ”ring” og ”sang” er den riktige norske uttalen /peNer, uNe, riN, saN/ dvs den stemte plosiven /g/ blir utelatt (Andersen: 163).

Selv om /N/ ikke eksisterer som et eget fonem i estisk, er denne lyden ikke ukjent i språket. Den fungerer som en allofon av /n/, og kan opptre foran /k/: f eks ”ronk” /rN`k/, ”pank” /paN`k/, ”rong” /rN`NG/, ”pang” /pa`NG/¹² (Ariste 1983a: 40). I de gitte ordpar er det motsetningen fortis/lenis plosiv, samt varierende trykket som blir en betydningskillende element.

Generelt mener jeg at man ikke burde komme inn i skriftbidet ved en fonologisk analyse, men akkurat her finner jeg det nødvendig. Som eksemplene ovenfor spiller har norsk og

¹¹ På norsk: ”en ravn” og ”en kapten”

¹² På norsk: ”en ravn”, ”en pank”, ”et tog” og ”ei bølge”

estisk forskjellige tradisjoner når det gjelder uttalen av skriftbildet ”ng” (i norsk ”sang” og estisk ”rong”). Norsk får i slike sammenheng en enkel /N/ lyd, mens i estisk artikuleres de begge lydene, altså blir resultatet /NG/. Trolig er det mangelen av stemtheten hos estiske plosiver som spiller sin rolle her, og gjør at plosiven her ikke faller bort.

Jeg mener at de forskjellige uttaletradisjonene vil også bemerkes når en ester snakker norsk. Selv om /N/ fonemet ikke er ukjent for estere vil den i visse sammenheng kunne være aksentskapende.

Sammendrag

Selv om nasalene pleier generelt sett å være uproblematisk lyd for norskinnlærere (Andersen: 163), finner jeg at deres allofonnyanser /n1/ og /N/ i norsk er ifølge diskusjonen ovenfor ukjente og uvant brukte for estere. Trolig vil dette skape ujevnheter i uttalen, dermed kan de prege esternes norskaksent. De nasalnyansene er nok så små at noen forståelsesmessige problemer burde ikke de skape. ”En kan utmerket godt kommunisere på norsk uten å bruke /n1/,” mener Andersen (s. 162) – det samme gjelder nok for lyden /N/.

1.6.4.5 Lateraler

Beskrivelse og sammenlikning

Lateraler	Dental	Retrofleks
	l	>

Tabell 10: Lateraler i norsk (Strandskogen 1997: 28)

/>/ er allerede behandlet under ”retroflekse lyder”.

Lateraler	Dental	Retrofleks
	l	

Tabell 11: Lateraler i estisk (T. Ereli, M. Ereli et al)

Strandskogen beskriver artikulasjonen til den norske lateralen /l/ som følger: ”lateralen dannes apikalt med tungespissen mot tennene eller tannryggen, og så går luftstrømmen ut på én eller begge sider av tungen” (Strandskogen 1972: 85). Også advarer hun at ”det må ikke foretas noen form for heving av den bakre delen av tungen mot velaren ved produksjon av norsk /l/. Hvis så skjer, oppstår straks en aksent i norsken...” (n.v.: 86). Den siste er nok for det meste ment for engelsktalende norskstudenter som pleier å ha problemer med å uttale den norske /l/. En slik problem burde de estiske studenter ikke ha pga at den tilsvarende lyden i estisk artikuleres på samme måten (Ariste 1983a: 53).

Både på estisk og norsk er /l/ lyden stemt, det finnes ingen fonotaktiske begrensinger til lydens bruk i noen av språkene.

Norsk /l/ har (på samme måten som /n/) en stavelsesbærende allofon /l̥/. Den forekommer i ord som ender på trykksvak –el, f.eks. ”barsel”, ”middel”, ”tunnel” og ”adel”. I slike tilfeller faller den trykksvake /l̥/ foran /l/ bort og den riktige uttalen av ordene blir /baɫl/, /midl/, /t̥n̥l/ og /adl̥/. Som forklart i forrige avsnittet er ikke en slik elisjon vanlig i estisk, og dermed kan det tenkes at de estiske studentene velger å artikulere tilsvarende ord ”overtydlig”, dvs uten bortfall av den trykksvake /l̥/.

Sammendrag

Den norske lateralen skulle ikke by på artikulatoriske vansker for estere. Allofonen /l̥/ er ukjent for estere og kan dermed forårsake ujevnheter i uttalen.

1.6.4.6 Vibranter

Beskrivelse og sammenlikning

Vibranter	Alveolar
	r

Tabell 12: Vibranter i norsk (Strandskogen 1997: 28)

Vibranter	Alveolar
	r

Tabell 13: Vibranter i estisk (T. Ereht, et al: 33)

Som tabellene ovenfor viser er hovedformen av fonemet /r/ tilsvarende både i standard østnorsk og estisk – den kan beskildres som en (post)alveolar vibrant som ”produseres ved at den forreste tungeranden heves mot alveolarranden og vibrerer mot denne. Det dreier seg ikke om mer enn 2-3 slag med tungen” (Strandskogen 1973: 81). Denne såkalte rullende r-lyd er stemt i begge språkene, men kan eksepsjonelt også oppstå ustemt (f eks i ordet ”kõhr”¹³ i estisk og ordene ”har”, ”tran” og tilsvarende i norsk).

Rullende r-lyd fungerer lik i begge språkene, burde ikke skape noen problemer for estisktalende og behøver dermed ikke noen videre kommentarer.

/P/

I norsk er det vanlig å bruke en allofon av den rullende r-lyd som kalles for en flap og transkriberes med symbolen /P/. /P/ er ”en avart av /r/ idet de produseres likt, men den har bare et enkelt slag med tungen. Den forekommer svært ofte i normalt taletempo i norsk” (sst.). For eksempel brukes i standard østnorsk nesten alltid /P/ i finalt stilling, f eks ”var” /va:P/, ”blir” /bli:P/, ”bord” /bu:P/, ”lur” /l←:P/, ”syr” /sy:P/, ”lår” /l□:P/ (Skaug 2003: 167).

En slik kort og trykklett r-lyd finnes ikke i estisk språk. Derfor er det sannsynlig at språkinnlærere av estisk bakgrunn i alle tilfeller, selv i sammenhengende tale, vil gjøre nytte av den rullende versjonen av r-lyd i norsk.

Sammendrag

Den ”standard versjonen” av østnorske r-lyden (rullende r-lyd) tilsvarer den estiske r-lyden og burde dermed normalt ikke skape noen uttalemessige problemer for estere som snakker norsk. Allofonen /P/ brukes ikke i estisk og realiseres derfor mulig som en vanlig rullende r-lyd av estere. Her er det allikevel ikke snakk om et omfattende problem – ingen av mine kilder behandler mangelen av flap-lyden blandt de bemerkningsverdige uttalekomplikasjoner. Denne minimale forskjellen skulle ikke være spesielt viktig i denne sammenheng.

¹³ På norsk: ”en brusk”

1.6.4.7 Halvvokaler

Beskrivelse og sammenlikning

Halvvokaler	Palatal
	j

Tabell 14: Halvvokaler i norsk (Strandskogen 1997: 28)

Halvvokaler	Palatal
	j

Tabell 15: Halvvokaler i estisk (T. Ereht, et al: 33)

/j/ er en stemt palatal både i norsk og estisk. Den kan i begge språk få en relativt sterk grad av friksjon i initial position og særlig i forbindelse av trange vokaler (f eks norsk ”gi”, ”gyve”, ”jo”; estisk ”juba”, ”jah”, müüja¹⁴) (Strandskogen 1972: 94, Ariste1983a: 47).

Med hensyn til at j-lyden i norsk ikke bare forekommer der den står i skriften, finnes den både initialt, medialt og finalt, samt i initiale mediale og finale konsonantgrupper (Andersen: 188). Også i estisk kan lyden forekomme i alle ovenfornevnte sammenheng, bortsett fra finale konsonantgrupper som f eks i norske ord ”bein” /bæjn/, ”veit” /væjt/, ”sein” /sæjn/, ”herj” /hærj/. Trolig vil ikke denne forskjellen skape noen problemer, pga at j-lyden i finale konsonantgrupper er veldig vanskelig til å erstatte med noen andre lyd og er derfor etter min mening en logisk uttaleprodukt i disse sammenheng.

Rettskrivingreglene for j-lyden i norsk er kompliserte, og kan skape problemer for både utenlandske og norske elever – men dette faller ikke under temaet i denne oppgaven.

Sammendrag

Norsk j-lyd er trolig ikke noe problem for estiske språkinnlærere bortsett fra når det gjelder rettskrivingen.

¹⁴ På norsk: ”allerede”, en trykksterk ”ja”, ”en ekspeditor”

1.7 Sammendrag av den kontrastive analysen

I den kontrastive analysen har jeg pekt på flere ulikheter mellom estisk og norsk, samt prøvd å predikere de ulikhetene som vil kunne forårsake uttalevansker. I denne delen av oppgaven vil jeg oppsummere og systematisere de ”kritiske stedene” som peker seg ut i den kontrastive analysen. Jeg vil sette resultatene av mine sammenlikninger inn i en kjent modell over problemer ved andrespråkslæring: Prators vanske-hierarki (1967, henvist i Archibald 1998: 52). Hierarkiet er basert på ideet at jo større er ulikhetene, jo flere vansker skaper de for språkinnlærere – den starter med de letteste og beveger seg mot vanskeligere fenomen. For å ta vare på klarheten i ytringene vil jeg her gi sitatene i originalspråk.

1. Nivå ”There is no difference between the element in the first language and the element in the second language.”

Det finnes mange vokal- og konsonantlyd i norsk og estisk, som artikuleres på samme måten, og derfor sannsynligvis ikke vil skape noen uttalevansker. F eks: vokalene /i/, /a/, /□/, /e/, konsonantene /m/, /f/, /s/ osv.

2. Nivå ”Two items in the first language converge into one item in the second language.”

I denne analysen fant jeg ingen eksempler på slik sammenfall.

3. Nivå ”A feature of the first language is absent in the second language.”

Det eneste fonemet som finnes i estisk, men ikke eksisterer i norsk, er /Φ/.

4. Nivå ”An item in the first language has a different distribution from that in the second language.”

Analysen har vist at frikativen /h/ finnes i begge språkene, men dens bruksområde er i noen grad forskjellig i norsk og estisk. Jeg mener også lyden /ɥ/ hører under denne kategorien – dette fonemet eksisterer i begge språk, men dannes imidlertid forskjellig. Også den norske diftongen /æɥ/ kan sies å høre her – /ɥ/-lyden kan ikke stå på andre plass i en diftong i estisk, slik den gjør i norsk.

5. Nivå ”There is no similarity between the first language segment and the second language segment.”

De norske lydene /y/, /g, b, d/, /□, |, |, >/ og /X/ har ingen ekvivalenter i estisk. På grunn av at estisk mangler /y/-lyden, kan også diftongene /□y/ og /øy/ regnes under denne kategorien. Jeg mener at også den sterke aspirasjonen i norsk har denne ”nyhetsverdien” til estere.

6. Nivå ”One item in the first language diverges into two items in the second language.”

Analysen har i flere tilfeller vist at norsk bruker to eller flere allofoner av et lyd, mens estisk kun kjenner til et hovedfonem. Det er saken med nasalen /n/, som i norsk ”splittes” til ytterligere /n1/ og /N/; lateralen /l/ (i norsk brukes også lydens allofon /lʒ/) og vibranten /r/ (/P/)

Selvsagt er det ikke gitt at en får problemer på de områdene en venter å få dem, og oppgaven av min kontrastiv analyse er som fastsatt i innledningen bare å ”definere mulige problemområder og dermed å sette opp en hypotese for feilanalysen”.

Feilanalyse

Først kommer det en transkripsjon, beskrivelse og analyse av uttaleproblemene, som jeg vil foreta i samme rekkefølgen som den kontrastive analysen – altså først vokaler og deretter konsonanter. Til slutt vil jeg dra det hele sammen ved å gi min vurdering om feilene som forekommer kun er aksentskapende eller om de også forårsaker forståelsesproblemer. Analysen gir grunnlaget for et sammendrag, hvor jeg vil se på resultatene i perspektiv av generelle uttaleproblemer i norsk.

Jeg vil transkribere eksempler fra de innleste tekster slik jeg hører dem uttalt. Det vil si at hvis et eksempelord inneholder flere enn en uttalefeil, blir den transkribert med flere enn en uttalefeil. Det omtalte problemet blir alltid understreket.

Jeg har gruppert vokaler på grunnlag av artikulasjonstedet, og konsonanter ifølge artikulasjonsmåten.

1.8 Analyse av vokaluttale

1.8.1 Bakre vokaler

Av bakre vokaler var det /u/ som voldt mest problemer:

/u/ → /□/ F eks /*reliGi□:n/ for /religi:u:n/ (religion), /*øk□n□:miske/ for /økHunu:miske/ (økonomiske), /*j□/ for /ju/ (jo)

Informantene byttet /u/ oftest med /□/ i fremmedordene. Dette kan ikke sies å være en artikulatorkisk problem, men heller interferens fra morsmålets skriftbilde. Grunnen til at feilen oftest forekom i fremmedord, er trolig at siden samme ordene eksisterer med et slikt skriftbilde i morsmålet, blir det glemt å nyttigjøre uttaleregler i fremmedspråket. I ordene "religion" og "økonomiske" feilet nesten alle av mine informanter, uansett språkferdigheter.

/u/ → /←/ F eks /*←nGe/ for /uNe/

Også denne feilen forekom hos svært mange. Her kan en overgeneralisering av uttalereglene i målspråket skyldes – den vanlige uttalen for grafemet u er /←/ i norsk.

De øvrige bakre vokalerne /a/ og /□/ voldt ikke noen bemerkningsverdige problemer, de var som regel uttalt riktig.

1.8.2 Fremre vokaler

/y/

/y/ → /←/ F eks /*m←:e/ for /my:e/ (mye), /*Beg←nelsen/ eller /*Bej←nelsen/ for /bejnelsen/ (begynnelsen), /*t←k/ for /tHykH/ (tykk)

Det å erstatte y - lyden i norsk med en annen lyd ser ut til å være en meget vanlig trekk hos estere som snakker norsk. Mistaket var til stede hos mange av mine informanter. Det er oftest ← - lyden som tar plassen til /y/, bortsett fra diftongen /øy/ som gjerne blir uttalt som /øi/ av estere. Denne feilen kan forklares med at estisk ikke har en tilsvarende lyd til den norske y - lyden, lyden som ligger nærmest til den på vokalfirkanten er /←/. Derfor kan for det første /y/-en gjerne høres ut som en /←/ for esternes ører og for det andre er esternes uttaleorganer uvante til å produsere en slik lyd.

/æ/

/æ/ → /a/ F eks /*vā:ΣaGu:/ for /væ: Σ□gu:/ (vær så god)

Her er det brukt en lavere vokalkvalitet /a/ i stedet for /æ/. Dette var et overraskende funn, ifølge den kontrastive analysen kunne det heller forventes et overbruk av /æ/ enn det motsatte, som er saken her. Informantene har her foretatt en vokalassimilasjon: som transkripsjonen viser har de neutralisert vokalmotsetningen i ordet og uttalt de to første vokalerne likt. Grunnen til en slik assimilering kan finnes i regler for vokalharmoni i estisk – om kjernen til første stavelse i ordet er en fremre eller midtre vokal, kan stavelsene som kommer etter ikke inneholde bakre vokaler i estisk (Ariste 1984b: 21).

/e/

/e/ → /æ/ F eks /*nu:rmæn/ for /nu:rmen/ (nordmenn), /*stærkæst/ for /stærkest/ (sterkest), /*læ:vef□rh□ldene/ for /le:vef□rh□lnŠe/ (leveforholdene).

Mine informanter byttet /e/ med /æ/, dvs den nærmeste trangere vokalen. Det ble oftest gjort når lyden sto i en trykksvak stilling. I slike tilfeller mener jeg det kan skyldes interferens fra estisk, der /e/ lyden ofte senkes til /æ/ i slutten av ordet.

Når /e/ i en trykksterk stilling ble byttet med /æ/, kan dette skyldes ikke annet enn forvirring i bokstav-lyd relasjoner. Det finnes mange ord i norsk der grafemet e skal realiseres som /æ/.

/i/ og /ø/

Ifølge materialet mitt skaper ikke de vokallydene noen bemerkningsverdige problemer for estere når de snakker norsk.

1.8.3 Midtre vokaler

/←/

/←/ → /u/ F eks /*kune/ for /kH←ne/ (kunne), /*kult←:rn/ for /kH←lt←: | / (kulturen), /*kunst/ for /kH←nst/ (kunst).

Her kan vi igjen skylde på interferens fra skriftbildet. I estisk uttales grafemet u som /u/. Som eksemplene viser, valgte mine informanter en u - lyd i stedet for en ← - lyd oftest i fremmedordene, der det er ”lettest å glemme” de norske uttalereglene.

1.8.4 Diftonger

/øy/

/øy/ → /øi/ F eks /*høi/ for /høy/ (høy), /*høiere/ for /høyere/ (høyere)

Her realiseres den andre komponenten i diftongen som en /i/-lyd. Grunnen er at /y/-lyden ikke finnes i estisk – altså artikulatorkisk. Som analysen ovenfor viste, uttales og realiseres denne lyden av estere vanligvis som en /←/. I dette tilfellet er /i/ det naturlige valget pga at /*ø←/ ikke er en mulig lydkombinasjon i estisk.

/æ←/

/æ←/ → /au/ F eks /*färbäusende/ for /färbæ←sene/ (forbausende)

For det første er grunnen til denne feilen en interferens fra morsmålets skriftbilde, der grafemkombinasjonen au uttales /au/. For det andre aksepteres en /←/ ikke som andre

komponent i diftonger i estisk, en /u/ står derimot ofte i denne stilling. Derfor kan problemet skyldes interferens fra morsmålet. Denne feilen var imidlertid ikke gjennomgående, og forekom klart kun hos informantene med mindre språkferdigheter.

De øvrige norkse diftongene bydde ikke på noen større vansker for mine informanter. Det eneste som her kanskje bør nevnes er en viss usikkerhet ved uttalen av diftongen /æi/ som uttaltes ofte både som /ai/ og /ei/. Dette kan imidlertid etter min mening ikke kalles for en uttalefeil, siden også de fleste nordmenn ser ut til å ha ”en personlig tilnærningsmåte” til denne diftongen.

1.8.5 Sammendrag

Analysen har vist at den eneste lyden som gjennomgående skaper tydelige artikulatoriske uttaleproblemer for estere i norsk er y-fonemet – altså et fonem som mangler i estisk. Denne norske lyden blir oftest byttet med fonemet /←/. På grunn av mange minimale par med /y/ og /←/ som betydningsskillende element i norsk, kan denne feilen gjerne skape forståelsesproblemer. Y-lyden er en ”nyhet” for estere, og jeg har plassert den på den femte (eller nest vanskeligste) nivået i Prators vanskehierarki – derfor var ikke dette problemet overraskende.

De artikulatoriske problemer med y - lyden påvirker selvfølgelig også diftonger, der denne lyden forekommer. I slike sammenheng er feilen imidlertid ikke like tydelig, og kan knapt skape noen forståelsesproblemer.

De fleste feil som forekommer ved vokaluttale kan skyldes interferens fra morsmålet skriftbilde. Slike feil speiler klart informantens kunnskapsnivå – jo mindre er språkferdigheten des større er usikkerheten og antallet feil i vokaluttalen. Hos informanter med bedre språkviten forekom slike feil gjerne ved fremmedord, eller pga en uvanlig grafem-lyd relasjon. Etter min mening vil slike vokalfeil ikke skape forståelsesproblemer – men tyder selvfølgelig klart på talerens utenlandsk opprinnelse.

Her er det vesentlig å nevne at Åse Berit Strandskogen mener at utenlandske studenter, som skal lære norsk, har faktisk størst problemer med den grafofonematiske overføringen (Strandskogen 1972: 101). Problemene gjemmer seg altså ikke selve

lydene, men heller i forholdene mellom skrift og tale. Fremmedspråklige studenter ”vil først og fremst trenge regler som bygger på skriftbildet så langt det lar seg gjøre” (sst.).

1.9 Analyse av konsonantuttale

1.9.1 Plosiver

/g, b, d/

/g, b, d/ → /G, B, D/ eller /k, p, t/ F eks /*Gamle/ eller /*kamle/ for /gamle/ (gamle), /*Bej←nelsen/ for /bejynnelsen/ (begynnelsen), /*Da:g/ eller /*ta:G/ for /da:g/ (dag), osv

Det finnes svært mange eksempler hvor esterne feiler med å lage de norske stemte plosiver – feilen er gjennomgående, den eksisterer hos de fleste informantene. Det vanligste var å bytte den norske /g, b, d/ med de estiske lenis plosiver /G, B, D/, men i noen tilfeller forekom også fortis plosiver /k, p, t/ for /g, b, d/.

Det er vanskelig å si om noen av de stemte plosivlydene er vanskeligere enn andre – etter min mening oppstår det like mange feil med dem alle. Derimot er det noen situasjoner som ser ut til å være ekstra vanskelige, f eks når informanten skal uttale mange ord som begynner med stemte eller ustemte plosiver etter hverandre, f eks setningen ”vokste opp i en tid da det var...”. I sanne tilfeller kunne selv de med svært gode språkferdigheter feile i å produsere plosiver med riktig lydverdi.

Dette problemet er rent artikulatorisk og kan forklares kontrastivt med forskjell mellom lydsystemene i norsk og estisk og dermed interferens fra morsmålets lydsystem. Samtidig kan feilen skyldes en påvirkning av skriftbildet – i estisk artikuleres grafemene g, b, d vanligvis som /G, B, D/.

/kH, pH, tH/

/kH, pH, tH/ → /k, p, t/ F eks /*k←lt←:ren/ for /kH←lt←:/ (kulturen), /*kunst/ for /kH←nst/ (kunst), /*ti:/ for /tHi:/ (tid), /*fraken/ for /frakHen/ (frakken)

I eksemplene ovenfor har esterne uttalt en uaspirert plosiv i stedet for den aspirerte. Også denne typen feil er meget vanlig og forekommer hos svært mange informanter.

Feilen kan på samme måten som den ovenfornevnte kalles for artikulatorisk og forklares med forskjell i to språks lydsystem. Samtidig kan feilen også her skyldes en interferens fra skriftbildet – i estisk uttales grafemene k, p, t uten aspirasjon (botsett fra når de forekommer i utlyd).

1.9.2 Retroflekse lyd

/|/ → /ren/ F eks /*k←lt←:ren/ for /kH←lt←:|/ (kulturen)

/|/ → /rd/ F eks /*standard/ for /standa|/ (standard)

De retroflekse /|/ og /|/ lyden viste seg å være problematiske når de står finalt. På finale posisjon ble lydene av de fleste informantene ikke realisert. I stedet for artikulerte informantene henholdsvis lydkombinasjonene /ren/ eller /rd/. Her kan igjen en interferens fra skriftbildet skyldes.

Retroflekse lyd finnes ikke i estisk lydsystem og derfor kunne man ha forventet at de blir mer problematiske i uttalen til estere. Det empiriske materialet viste overraskende at generelt sett klarte informantene mine retroflekser godt. Der /|, □, >, |/ sto medialt i et ord bydde de ikke på noen problemer for mine informanter. Flest misstak forekom det når retroflekser skulle stå finalt – i slike tilfeller ble informantene ofte ”sittende fast” i skriftbildet og realiserte ikke lyden.

1.9.3 Frikativer

/X/

/X/ → /Σ/ F eks /*Σeklet/ for /Xeklet/ (kjeklet)

/X/ → /hj/ F eks /*hjeklet/ for /Xeklet/ (kjeklet)

I første tilfellen har informantene mine byttet den palatale /X/-lyden med den palatal-alveolare /Σ/. Denne feilen var svært typisk for et par informanter med mindre språkferdigheter, og forsvant helt hos mer videregående språkutøvere.

Vansker kan forklares med at estisk mangler /X/ og derfor brukes den nærmestliggende frikativen /Σ/ i steden. I andre tilfellen har informantene feilet å uttale /X/-lyden sterkt

nok – resultatet høres i så fall ut som en kombinasjon av frikativene /h/ og halv vokalen /j/.

Resten av frikativene var i det store og hele uttalt korrekt. I noen enkle tilfeller ble /Σ/ uttalt som en /s/, men etter min mening kan ikke det regnes som et generelt problem.

/Σ/

/Σ/ → /sk/ F eks /*skiker/ for /ΣikHer/ (skikker)

Denne feilen forekom hos en del informanter med mindre språkkunnskap og kan forklares med interferens fra skriftbildet.

1.9.4 Nasaler

/n/

/n/ lyden i seg selv var ikke problematisk for mine informanter. Imidlertid forekom det uttaleavvik som var forårsaket av lydens allofoner /N/ (i allofonisk bruk) og /n1/.

/N/ → /nG/ F eks /*f□randriNg/ for /f□randriN/ (forandring), /*←NGe/ for /uNe/ (unge), /*maNGe/ for /maNe/ (mange)

Det finnes svært mange eksempler på ord, der dette mistaket forekom – feilen er gjennomgående og finnes mer eller mindre hos alle informanter, uansett språkkunnskapen. Feilen er svært logisk, estere har her artikulert grafemkombinasjonen ng slik det er vanlig i estisk – det er altså interferens fra det estiske skriftbildet.

/n1/ → /en/ F eks /*le:vef□rh□ene/ for /le:vef□rh□ln ē/ (leveforholdene), /*niten/ for /nitn 7̄/ (nitten), /*nu:ra-vinDen/ for /nu:ra-vinnǾ/ (nordavinden)

I de eksemplene har esterne uttalt ordene ”slik som skrevet”, mens i standard østnorsk blir ordendelsene i de tilfellene preget av vokalbortfall, som resulterer i en /n1/ lyd. Etter min mening er det igjen skriftbildet som er det forstyrrende elementet.

1.9.5 Lateraler

De norske lateralerne skapte ikke noen artikulatoriske problemer for mine informanter.

1.9.6 Vibranter

Etter min mening skapte verken vibranten /r/ eller lydens allofon /P/ noen artikulatoriske problemer for estere. Om /P/ hos noen informanter ble uttalt som /r/, kunne mistaket skyldes informantens personlige uttale. I det store og hele kan /r/ uttalen ikke regnes som et aksentpregende trekk hos estere.

1.9.7 Halvvokalen /j/

Denne lyden var ikke problematisk for informantene mine.

1.9.8 Elisjonmangel

F eks /*k←lt←:ren/ for /kH←lt←:|/ (kulturen), /*le:vef□rh□ldene/ for /le:vef□rh□ln ē/ (leveforholdene), /*nu:ra-vinden/ for /nu:ra-vinn / (nordavinden), /*manen/ for /mann / (mannen), /*G□:enDe/ for /g□:ene/ (gående)

Med elisjon menes bortfall av språklyder i sammenhengende tale. I standard østnorsk er graden av elisjon relativt stor, f eks er det unaturlig å uttale alle grafemene i ordene ”søsteren” og ”faren”. Fenomenet elisjon faller egentlig ut fra grensene til en oppgave som vil konsentrere seg på uttalen av enkeltlyd. Samtidig har det vist seg at elisjonmangel i flere tilfeller kan sies å være grunnen (eller en av grunnene) til et ufullkomment uttale av enkeltlyder (se f eks retroflekse lyder og nasaler) – derfor vil jeg kort komme inn i dette temaet her.

Som de mange eksempler ovenfor viser er elisjonmangel en vanlig feil blant mine informanter. Dette kan begrynnnes på to måter:

For det første (som allerede nevnt mange ganger) er estisk et veldig skriftnært språk – dvs estere er vant til å uttale ord ”slik som skrevet”.

Videre ville jeg peke på at det er de trykksvake stavelsene i slutten av ordet som vanligvis er mest preget av elisjon i standard østnorsk (se eksemplene ovenfor). Dette kan skyldes det faktum at norsk er et preposisjonsspråk der ordendelsene ikke bærer så mye informasjon. I estisk som er kjent for sitt kompliserte kasussystem, er ordendelsene

derimot veldig viktige for forståelsen, dvs at de blir uttalt tydelig. Derfor er trykket fordelt mer balansert i estisk – hovedtrykket ligger nok på første stavelsen som i norsk, men allikevel har den første stavelsen mindre trykk, og dermed resten av ordet litt mer trykk enn i norsk. Dermed er det naturlig at en ester også i norsk vil legge mer vekt på uttalen av ordendelsene enn naturlig.

På det grunnlaget vil jeg tro at hos språkinnlærere med estisk bakgrunn kan mangel av elisjon være tydelig og aksentgivende.

1.9.9 Sammendrag

Ifølge analysen av konsonantuttale er det uten tvil plosiver som skaper flest uttaleproblemer for estere i norsk. Igjen er det et problem som gjerne kunne forutses – i Prators vanskehierarki befant de norske plosivene seg på det nestsiste (nestvanskeligste) nivået.

Som forklart ovenfor, kan dette problemet forklares artikulatorkisk – plosiver i estisk mangler både stemthets- og aspirasjonsdimensjonen. Siden minimale par med stemthet og/eller aspirasjon ved plosiver som betydningskillende element, er meget vanlige i norsk, vil en feil realisering av de dimensjonene lett kunne skape forståelsesproblemer.

En til lyd som ifølge analysen svært ofte uttales feil av estere er den norske /X/. Lyden finnes ikke i estisk, det er nyhetsverdien som gjør den vanskelig. Analysen har imidlertid vist at artikulasjonen til denne lyden vanligvis ikke er noe problem for videregående språkutøvere.

Ellers er også ved konsonanter interferens fra det estiske skriftbildet en vanlig grunn til uttalefeil. Denne typen interferens resulterer ofte i elisjonsmangel, som igjen blir grunnen til feil konsonantrealisasjon. Det er de retroflekse og stavelsesbærende lyd i final stilling, samt /N/ som blir preget av denne typen mistak. I realiseringen av de lydene feilet ofte selv informantene med de beste språkferdighetene – som jo også kunne forutses på vanskehierarkiet til Prator. Denne typen lyd ble der regnet som de mest problematiske. Etter min mening kan slik ”overtydlig” uttale imidlertid ikke skape

forståelsesproblemer. Uttalen blir pga elisjonmangel ”stakato” og viser tydelig på talerens finsk-ugrisk opprinnelse.

Selvfølgelig kan ikke alle de ovenforgitte feilene finnes hos hver og en informant. Det her er en samling av generelle trekk – jeg har kommentert det jeg synes er typisk, dvs som forekom hos flere enn en informant. Bildet ser imidlertid mye lysere ut hos hver enkeltperson.

Etterord

I denne oppgaven har jeg foretatt en kontrastiv analyse og en feilanalyse av lydene i norsk og estisk. Hovedmålet med oppgaven var å finne frem til hvilke lyder i norsk som skaper uttalemessige vansker for estere.

Oppgaven min har vist at det finnes flere aspekter i det norske språks lydsystem som er vanskelige for en språkinnlærer med estisk bakgrunn. Selv om de to språkene ikke er fonologisk veldig forskjellige fra hverandre, kunne jeg imidlertid finne mye som var komplisert – fakta som illustrerer godt at det å lære språk, det er ikke bare-bare.

Opprinnelig var det meningen å ta med analyse av kvantitet og trykk, som deler av oppgaven – men det ville ha medført at oppgaven blir langt større enn en bakalaureusoppgave skulle være. Dessuten finnes det enda tonelag, intonasjon og rytme, som jo også er komponenter av uttale, og dermed også hører med i en fullstendig fonologisk analyse av to språk.

Etter det jeg vet er slike komparative undersøkelser mellom norsk og estisk lydssystem ikke blitt foretatt før. Men siden uttalen er et meget viktig komponent av språkkunnskapen og uttalefeil ofte preges av språkinnlærerens morsmål, er det svært viktig at slike undersøkelser finnes. Jeg håper at forskningen av esternes norskuttale vil fortsette – med hjelp systematiske beskrivelser som dette kan man utarbeide konkrete øvingsprogrammer for norsk til studenter med estisk bakgrunn.

Til slutt vil jeg komme tilbake til bildet som jeg brukte i innledningen: jeg håper jeg klarte å bygge denne grunnmuren så bra at den kan brukes for å lage ferdig hele huset. Med andre ord ville jeg gjerne at det som her er behandlet, kunne tjene som ett ledd i en fullstendig uttaleanalyse for esternes norsk.

Litteraturliste

1. Andersen, Hilde. 1985
Thai – Norsk. Kontrastiv fonologisk analyse med henblikk på undervisning i norsk som andrespråk. Hovedoppgave i Universitetet i Oslo, Institutt for nordisk språk og litteratur.
2. Archibald, John 1998
Second Language Phonology. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.
3. Ariste, Paul. 1984
Eesti keele foneetika I, kuues trükk. Tartu Ülikool.
4. Ariste, Paul. 1984
Eesti keele foneetika II, kuues trükk. Tartu Ülikool.
5. Erelt, Mati
Erelt, Tiit
Ross, Kristiina. 1997
Eesti keele käsiraamat. Tallinn.
6. Hint, Mati. 1998
Häälikutest sõnadeni: eesti keele hääliksüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Tallinn.
7. Husby, Olaf. 1988
Uttaleundervisning. Norsk som andrespråk. Informasjonssenter for språkundervisning. Oslo.
8. Husby, Olaf
Kløve, Marit Helene. 2001
Andrespråksfonologi. Teori og metodikk, 5. opplag. Ad Notam Gyldendal, Oslo.

9. Jonsdottir, Andra Björk
Rensmoen, Per
Jernberg, Nina. 1998
En studie i tre somalieres uttaleproblemer. Prosjektoppgave i Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske fag.
10. Jürna, Merike. 2000
Dansk på estisk. Bacheloroppgave i fonetik om esternes vanskeligheter med danske enkeltlyde. Tartu Ülikool.
11. Kristoffersen, Gjert. 2000
The Phonology of Norwegian. Oxford University Press.
12. Kulbrandstad, Lars Anders
Veka, Olav. 1984
Språkstoff. Antologi i språkkunnskap. Cappelen, Oslo.
13. Lado, Robert. 1957
Linguistics across Cultures. Ann Arbor.
14. Lie, Svein. 1993
Kontrastiv grammatikk – med norsk i sentrum. Oslo.
15. Skaug, Ingebjørg. 2003
Norsk språklydlære med øvelser. Sammenligninger med engelsk, tysk og fransk,
3. opplag. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
16. Strandskogen, Åse Berit. 1972
Kontrastiv fonetisk analyse for norsk og engelsk. Hovedoppgave i Univ i Oslo.
17. Strandskogen, Åse Berit. 1997
Norsk fonetikk for utlendinger, 4. opplag. Gyldendal Norsk Forlag.

Resümee

See bakalaureusetöö käsitleb eestlaste norra keele hääldust. Täpsemalt on eesmärgiks välja selgitada norra ja eesti keele häälikusüsteemide erinevused ja sellest tulenevalt ka häälikud, mis norra keeles eestlastele hääldamisel raskusi tekitavad.

Töö koosneb kahest osast: kontrastiivsest (võrdlevast) analüüsist ja vigadeanalüüsist. Esimene osa keskendub (nagu ka selle pealkiri viitab) norra ja eesti keele häälikusüsteemide võrdlemisele, mis lubab välja tuua süsteemide vahelised erinevused. Erinevuste kaudu on omakorda võimalik ennustada hääldusprobleeme. Seega püstitan võrdleva analüüsiga hüpoteesi järgneviks vigadeanalüüsiks.

Vigadeanalüüs vaatab empiirilistele materjalidele toetudes juba konkreetsemalt kõrvalekadeid standardsest norra keele hääldusest (Standard-Østnorsk). Selles töö osas tuginen põhiliselt hääldusproovidele, mille lugesid linti erineva (ent valdavalt siiski heal tasemel) norra keele oskusega eestlased.

Kahes analüüsis selguvad eestlaste sagedasemad vead norra keele hääldamisel ning samuti vigade tagamaad.

Lisaks konkreetsetele tulemustele pean selle töö juures tähtsaks ka kogu analüüsi kui sellist – loodan, et mul õnnestus käesolevaga panna kandev põhi edasistele eesti ja norra keelt võrdlevaile uuringuile. Tehtud on ju kõigest esimene samm – häälikuid uurides keskendusin kõige väiksematele palja kõrvaga eraldatavatele häälduse detailidele. Kogu tervik koosneb lisaks häälikute moodustamisele aga ka paljudest teistest komponentidest: sõna ja lause rõhud, rütm ning õige meloodia. Kaugemas perspektiivis võiks selle ja järgnevate neid kahte keelt võrdlevate tööde väljundiks olla konkreetset eestlastele mõeldud õppematerjalid, mis keeleõppurite hääldusprobleeme juba varases faasis ravida aitavad.